

Sune Welling Hansen og Ulf Hjelmar

Når kommuner bliver større: de korte og mere langsigtede konsekvenser for lokal-demokratiet

Vi undersøger sammenhængen mellem et lokalpolitisk systems størrelse og demokratiets tilstand i systemet ved at anvende kommunesammenlægningerne i 2007 som et kvasi-eksperiment. Studiet ligger i forlængelse af en række nylige studier, som har brugt samme tilgang, og artiklen yder to bidrag hertil: For det første undersøger vi et bredt sæt af dimensioner i lokaldemokratiets tilstand. For det andet undersøger vi de kortsigtede konsekvenser af stigningerne i kommunistørrelse skabt af sammenlægningerne (to år efter) og de mere langsigtede konsekvenser (seks år efter) om end disse resultater skal tages med forbehold. Vores analyser viser, at borgernes vurdering af deres lokaldemokrati generelt er meget robust over for ændringer i kommunistørrelsen, og kun på få dimensioner finder vi belæg for systematiske ændringer på kortere og lidt længere sigt.

Debatten om sammenhængen mellem kommunistørrelse og lokaldemokrati er med jævne mellemrum blevet aktualiseret i den politiske og forskningsmæssige debat. Særligt markant var dette i forbindelse med kommunalreformen, som blev vedtaget i 2004 og implementeret per 1. januar 2007 og indebar kommunesammenlægninger i en stor skala (Regeringen, 2004). Disse sammenlægninger forøgede kommunistørrelsen for størstedelen af de nye kommuner, og frygten var, at dette ville føre til en forringelse i lokaldemokratiet (se fx Blom-Hansen, Elklit og Serritzlew, 2006). En række nyere studier har da også dokumenteret forringelser for blandt andet borgernes politiske selvtillid, politiske tillid og tilfredshed med lokaldemokratiet (Lassen og Serritzlew, 2010, 2011; Hansen, 2013, 2015) samt en negativ sammenhæng mellem kommunistørrelse og valgdeltagelse (Bhatti og Hansen, 2010). Fælles for studierne er dog, at de kun har set på udvalgte dimensioner af lokaldemokratiet, og at de kun har kunnet undersøge de kortsigtede effekter, som indtrådte inden for de første år.

Spørgsmålet er, om de hidtil fundne ændringer i lokaldemokratiets tilstand har været krusninger på vandet, som har rettet sig over tid – eller om stigningerne i kommunistørrelse som følge af sammenlægningerne har resulteret i mere permanente ændringer i borgernes opfattelse af lokaldemokratiet. Der er generelt kun få studier, som har set på de mere langsigtede demokratiske effekter af strukturelle ændringer (se fx Kraaykamp, van Dam og Toonen, 2001).

Nylige studier har derfor efterlyst at få gentaget allerede udførte studier for at få belyst de mere langsigtede demokratiske effekter af øget kommunistørrelse (Olsen, 2010: 45; Nielsen og Vestergaard, 2014: 234). Vores studie er det første i Danmark, som ser på både de kortere og mere langsigtede effekter for lokaldemokratiet på baggrund af de stigninger i kommunistørrelse, der skete som følge af den seneste runde af kommunesammenlægninger i Danmark. Langsigtede effekter er dog generelt svære at undersøge, og i nærværende studie er problemet, at kommuner også kan reagere på ændringer i lokaldemokratiets tilstand. Vores resultater for de mere langsigtede effekter af stigningerne i kommunistørrelse skal derfor tages med forbehold.

Artiklen kan ses primært som et empirisk bidrag til forskningen i effekter af kommunistørrelse på lokaldemokrati, og analysen baserer sig på data fra surveys i 2001 og 2009, samt data som blev indsamlet i 2013 af Danmarks Statistik i forbindelse med en undersøgelse, som forfatterne foretog for Økonomi- og Indenrigsministeriet (se Hjelmar og Hansen, 2013a). I det følgende skitserer vi kort den eksisterende forskning på området og de dimensioner i lokaldemokratiet, som vil blive undersøgt. Derefter beskrives forskningsdesignet og det datamæssige grundlag. Dernæst følger analysen af forholdet mellem kommunistørrelse og lokaldemokrati, og slutteligt følger diskussion og konkluderende bemærkninger.

Forskning om kommunistørrelse og lokaldemokrati

Kommunistørrelsen kan forventes at påvirke borgernes opfattelse af lokaldemokratiet på både en negativ og en positiv måde, ligesom man kunne have en forventning om ingen sammenhæng (Denters et al., 2014). Argumentet om en negativ effekt er baseret på en klassisk forestilling om, at de bedste vilkår for et sundt demokrati findes i små politiske enheder (Dahl og Tufte, 1973). I deres klassiske studie fra 1973 udviklede Dahl og Tufte Decline of Community-modellen, som tilsiger, at stigninger i (lokal)samfundsstørrelse vil have en negativ indvirkning på den sociale samhørighed, og på grund af disse negative virkninger vil det også have en negativ indvirkning på borgernes politiske indstilling og orienteringer samt deres vilje til at engagere sig i politisk handling. Denne teoretiske antagelse er blevet sandsynliggjort i flere studier (Kjær og Mouritzen, 2003; Mouritzen, 1989; Monkerud og Sørensen, 2010). Med andre ord kan det have en negativ effekt på lokaldemokratiet, hvis der bliver større afstand mellem kommunalpolitikere og borgerne. Hver kommunalpolitiker skal varetage kontakten til relativt flere borgere i de større kommuner, og det kan være en del af baggrunden for, at borgerne oplever lokalpolitikere som mere fjerne (Kjær, Hjelmar og Olsen, 2010). Dertil kommer også et argument

om, at større kommuner er mere sammensatte og mindre politisk homogene, og at det kan medføre mere komplicerede og konfliktfyldte politiske handlingsforløb, som kan påvirke borgernes opfattelse af lokaldemokratiet negativt (Monkerud og Sørensen, 2010).

Samtidig er der også teoretisk belæg for at hævde, at kommunestørrelse kan have en positiv effekt på borgernes opfattelse af lokaldemokratiet. Det grundlæggende argument er, at med en øgning i (lokal)samfundsstørrelsen så øges også den sociale diversitet, og for at modsvare denne udvikling så moderniseres og effektiviseres den administrative og politiske organisering i (lokal)samfundet, hvilket har en positiv afsmitning på borgernes (lokal)politiske orientering og adfærd (Dahl og Tufte, 1973). I dansk sammenhæng er der således argumenteret for, at store kommuner bedre er i stand til at påtage sig væsentlige samfundsmæssige opgaver, og at dette kan have en positiv effekt på borgernes kommunalpolitiske engagement (Kjær og Mouritzen, 2003: 13). Denne sidste pointe er i en række studier blevet udfoldet i en diskussion af "output legitimitet" (Weatherford, 1992; Boedeltje og Cornips, 2004). Det grundlæggende argument er, at større og mere professionelle politiske enheder kan skabe større tilfredshed med demokratiet, fordi borgerne i høj grad vurderer deres styre på styrets resultater og output (service, skatteprocent mv.), og at større og mere professionelle enheder bedre kan levere dette.

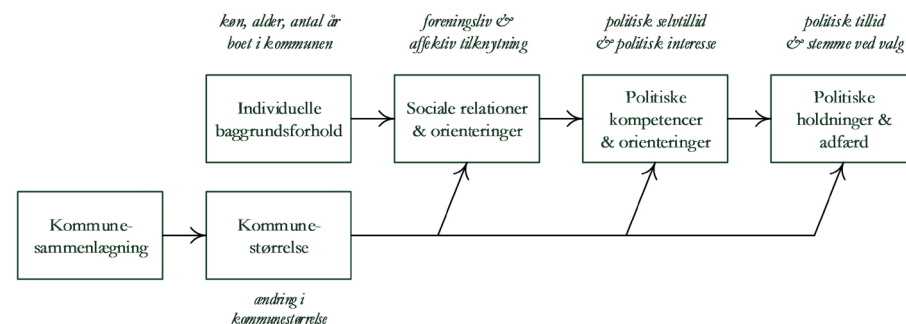
Endelig er der også teoretisk grund til at forvente, at der ikke er nogen sammenhæng mellem kommunestørrelse og borgernes opfattelse af lokaldemokratiet (Kjær og Mouritzen, 2003; Denters et al., 2014). Argumentet for dette er, at det ikke er kommunestørrelsen men snarere en lang række øvrige faktorer, som reelt er afgørende. Det er forskellige typer mennesker med forskellige karakteristika, som bosætter sig i henholdsvis større og mindre (lokal)samfund, og det er sådanne forhold fremfor kommunestørrelsen i sig selv, som er afgørende (Martins, 1995).

Dimensioner i lokaldemokratiet

Eksisterende studier af lokaldemokratiet i de danske kommuner har i overvejende grad fokuseret på en eller få udvalgte dimensioner (fx Hansen, 2003; Mouritzen, 1989; undtagelser er Kjær og Mouritzen, 2003 og Denters et al., 2014). Det samme gælder for nylige studier, som har anvendt kommunesammenlægningerne i 2007 til at undersøge sammenhængen mellem kommunestørrelse og lokaldemokratiet (fx Lassen og Serritzlew, 2011; Hansen, 2013, 2015). Vi vil i stedet tage udgangspunkt i Denters og kollegers (2014: 14f) kausalitetstragt og undersøge et bredt sæt af dimensioner i lokaldemokratiet,

som omfatter borgernes sociale relationer og orienteringer, deres politiske kompetencer og orienteringer samt deres politiske holdninger og adfærd, jf. figur 1.

Figur 1. Kausalitetstragten

Note: Tilpasset fra Denters et al. (2014: 14).

I forhold til *borgernes sociale relationer og orienteringer* indgår blandt andet borgernes engagement i lokalsamfundet. Et stærkt engagement antages at styrke den lokaldemokratiske stabilitet, da den styrker varetagelsen af borgernes interesser og den demokratiske beslutningstagning. Dette undersøger vi ved at se på engagementet i *det lokale foreningsliv*. Borgernes *affektive tilknytning* til deres lokale område (kommunen) inddrages også. Dette er væsentligt at medtage i analysen, fordi lokal identitetsfølelse kan antages at have en sammenhæng med den lokalpolitiske interesse og deltagelse. Tidligere undersøgelser har således vist, at borgernes deltagelse og øvrige engagement i lokaldemokratiet var påvirket af, hvorvidt man som borger føler et tilhørsforhold til sin kommune, herunder en samhørighed med sine lokale medborgere (Verba, Nie og Kim, 1971; Kjær og Mouritzen, 2003: 11-30).

I forhold til borgernes *politiske kompetencer og orienteringer* er den centrale antagelse, at for at kunne være i stand til at handle i kommunalpolitik, skal man som borger have en grundlæggende forståelse for det kommunalpolitiske system (Acock, Clarke og Stewart, 1985; Levinsen, 2003). For at belyse dette ser vi på *borgernes interesse* for deres lokale demokrati samt borgernes *politiske selvtilid*. Med sidstnævnte menes, at borgerne skal have en tro på, at hvis de trufne lokalpolitiske beslutninger ikke er i overensstemmelse med deres ønsker, så har de som borgere en reel mulighed for at handle og sørge for, at der bliver en overensstemmelse mellem politikernes beslutninger og borgernes ønsker (Lolle, 2003).

Det sidste led i kausalitetstragten er borgernes *politiske holdninger og adfærd*. Heri indgår en opfattelse af, at de valgte politiske repræsentanter træffer beslutninger, som er i overensstemmelse med borgernes ønsker. Dette indebærer, at borgerne skal have en grundlæggende *tillid* til, at politikerne varetager borgernes interesser (og ikke politikernes egne interesser). Et repræsentativt (lokal) demokrati bygger på, at borgerne lader folkevalgte politikere handle i deres sted. Dette forudsætter, at man som borger stoler på, at det politiske system fungerer hensigtsmæssigt, og at de folkevalgte som borgernes repræsentanter lever op til borgernes forventninger om at blive repræsenteret (Levinsen, 2003). Dette undersøger vi ved at se på borgernes vurdering af kommunalpolitikernes kompetence, lydhørhed og integritet. Derudover ser vi på *borgernes deltagelse i kommunalpolitikken*: En høj grad af deltagelse er ønskelig, da en høj deltagelse er et udtryk for, at det politiske system og de folkevalgte politiske repræsentanter opfattes som legitime af befolkningen. Dette aspekt belyses i undersøgelsen ved at se på borgernes villighed til at stemme, hvis der blev afholdt kommunalvalg i morgen.

Design og data

Det eksperimentelle forskningsdesign er særdeles velegnet til at undersøge kausalsammenhænge, grundet designets stærke interne validitet. Denne styrke opnår designet gennem kontrollen over den eksperimentelle situation og brugen af randomiseret inddeling i grupper, som modtager forskellige grader af en intervention. Dette bevirker, at årsagen i årsags-virkningsforholdet af interesse kan betragtes som eksogen, og dermed at den estimerede effekt ikke er biased som følge af omvendt kausalitet eller udeladte tredje variable (se fx Blom-Hansen og Serritzlew, 2014).

I mange tilfælde er det ikke muligt at gøre brug af det eksperimentelle design i politologien, og derfor har man i udpræget grad gjort brug af ikke-eksperimentelle designs, der baserer sig på observationsdata, og som følgelig har svagere intern validitet. Med tiden er det dog blevet mere populært at anvende en mellemtypen af design: *Det naturlige/kvasiexperiment* (se fx Meyer, 1995). Her gør man brug af en natur- eller menneskeskabt begivenhed, hvor tildeelingen af en intervention kan betragtes som helt eller overvejende eksogen, til at undersøge en kausal sammenhæng under tilnærmelsesvis eksperimentelle betingelser. Vi gør brug af et sådant design til at undersøge sammenhængen mellem størrelsen på et politisk system (målt som kommunens indbyggertal) og demokratiets tilstand i systemet (målt som et sæt af indikatorer for lokaldemokratiet i kommunen) ved hjælp af den store runde af kommunesammenlægninger i 2007. I det følgende beskrives vores forskningsdesign.

Som udgangspunkt må størrelsen på en kommune betragtes som endogen i forhold til lokaldemokratiet, hvilket skyldes, at det ikke er tilfældigt, hvor borgere vælger at bosætte sig. Dermed kan en observeret forskel i lokaldemokratiets tilstand mellem kommuner af forskellig størrelse potentielt ikke kun skyldes forskelle i størrelse men også forskelle i befolknings sammensætningen – såsom forskelle i lokalbefolkningens alder, uddannelse og demokratiske præferencer (en omfattende undersøgelse af kommunestørrelse og lokaldemokratiet er Kjær og Mouritzen, 2003). Selvom sammenlægningerne ikke ændrer ved dette grundlæggende endogenitetsproblem, kan de alligevel løse problemet, hvis *stigningerne* i kommunestørrelsen kan betragtes som overvejende eksogene. Ved at analysere stigningerne i størrelse – skabt af sammenlægningerne – kan vi dermed få et mere retvisende estimat af effekten, som størrelse har på lokaldemokratiet.

Er det så rimeligt at betragte stigningerne i kommunestørrelse som overvejende eksogene? For det første er der potentiel bias fra omvendt kausalitet, hvor borgernes demokratiske præferencer påvirker stigningerne i størrelse. Dette kan potentielt forekomme på i hvert fald to måder. Det kan forekomme ved at borgere vælger at flytte til andre kommuner, som oplever fx en mindre stigning i kommunestørrelsen. Det virker dog ikke plausibelt, at dette skulle være en kilde til nævneværdig bias, da beslutningen om, hvor man vælger at bosætte sig – såvel som beslutninger om at flytte – må forventes at afhænge af en lang række faktorer, såsom familiære og jobmæssige forhold. Men for en sikkerheds skyld vælger vi i den empiriske analyse kun at medtage respondenter, som har boet i deres nuværende kommune siden sammenlægningernes gennemførelse i 2007. En anden potentiel kilde til bias er de 73 lokale, vejledende folkeafstemninger om kommunesammenlægninger, som blev afholdt i 60 kommuner (beregnet fra Mouritzen, 2006: 211-219). Her har borgerne potentielt en mulighed for at påvirke udfaldet af afstemningen, og vi ser nærmere på dette i den empiriske analyse.

For det andet er der spørgsmålet om potentiel bias fra udeladte variable: Det var ikke tilfældigt, om en given kommune blev sammenlagt eller ej, eller hvor stor en stigning i kommunestørrelse en given kommune blev udsat for (Bhatti og Hansen, 2011). Denne manglende randomisering indebærer, at observerede lokaldemokratiske forskelle mellem kommuner, som oplever stigninger af forskellig størrelse, kan være biased som følge af forskelle i befolknings sammensætningen. Én løsningsmulighed er at benytte statistisk kontrol til at korrigere for observerbare forskelle, hvilket er oplagt, hvis man har tværnsnitsdata bestående af en efter-måling, hvor analysesubjekter observeres efter at have oplevet forskellige grader af en intervention. Svagheden ved løsningen er imidlertid, at

der kun kan korrigeres for observerbare forskelle. Har man i stedet adgang til data, hvor ens analysesubjekter observeres både før og efter interventionen, kan man ved hjælp af før-målingen korrigeres for blivende forskelle, observerbare såvel som uobserverbare.

Vi anvender sidstnævnte design på et puljedatasæt bestående af tre uafhængige tværsnitssurveys gennemført i 2001, 2009 og 2013, kombineret med registerdata på kommunerne. I 2001 er stikprøven stratificeret efter kommune-størrelse (60 af de daværende 275 kommuner er udvalgt fra seks strata) med en kvote på 45 respondenter per kommune. Interviewmetoden er telefoninterview med efterfølgende personlige besøgsinterview, og surveyen blev gennemført i marts med en svarprocent på 59/67 ($n = 2.763/1.837$; se Dansk Data Arkiv DDA-16666). I 2009 er stikprøven stratificeret på landsdelsniveau på køn og alder med en kvote på 45 respondenter per kommune i 93 af de 98 nuværende kommuner. Stikprøven blev udtrukket fra Gallups webpanel (G@llupForum), interviewmetoden er webinterview, og surveyen blev gennemført i juni-juli med en svarprocent på 73 ($n = 4.423$; se Dansk Data Arkiv DDA-25252). I 2013 er stikprøven stratificeret efter alder (18-24-årige og 25+-årige) og oprindelse (dansk og indvandrere/efterkommere) med en oversampling af unge (18-24-årige henholdsvis danske og indvandrere/efterkommere) og blev udtrukket fra CPR-registeret. Respondenter fik valget mellem telefoninterview og webinterview, og surveyen blev gennemført i marts-april med en svarprocent på 57 ($n = 1.370$). Surveyen er beskrevet i Hjelmars og Hansens (2013b).

Parallelt til flere tidligere studier gør vi brug af forskellige identifikationsstrategier til at estimere den kausale effekt af kommune-størrelse på lokaldemokratiet (se Hansens, 2013, 2015; Lassen og Serritzlew, 2011). Ud over at øge sammenligneligheden med tidligere studier bidrager disse strategier med forskellig information om den kausale sammenhæng. Den første strategi estimerer den kausale effekt som den gennemsnitlige forskel (på en indikator for lokaldemokratiet) mellem respondenter bosat i fortsættende og sammenlagte kommuner i 2009 eller 2013, korrigeret for den initiale forskel i 2001. Identifikationsstrategien er illustreret øverst i tabel 1. Dette er såkaldte difference-in-difference (DiD) estimater (Meyer, 1995), som til eksempel beregnes som $(O_5 - O_2) - (O_4 - O_1)$ for 2009, hvilket er den gennemsnitlige kausale effekt på kort sigt (to år efter sammenlægningerne).¹ DiD-estimatet for 2013 beregnes helt analogt, og er den kausale effekt på længere sigt (seks år efter sammenlægningerne).

En styrke ved strategien er, at den er en simpel og intuitiv dikotomi. Den har imidlertid mindst to svagheder: Dikotomien afspejler kun indirekte stigningen i kommune-størrelse, og den estimerede effekt afspejler potentielt ikke kun

Tabel 1. Identifikationsstrategier for kategoriske interventioner

Gruppe: Bosat i ...	2001	2007	2009	2013
Strategi 1: Fortsættende vs. sammenlagt				
Fortsættende	O_1		O_2	O_3
Sammenlagt	O_4	X	O_5	O_6
Strategi 2: Fortsættende vs. småbrødre/storebrødre				
Fortsættende	O_1		O_2	O_3
Sammenlagt: storebrødre	O_4		O_5	O_6
Sammenlagt: småbrødre	O_7	X	O_8	O_9

Note: O_i refererer til det k'ende observerede gennemsnit, og X refererer til interventionen.

stigningen i størrelse (en *størrelseseffekt*), men også effekten af andre forhold der ændres i forbindelse med en sammenlægning (*andre sammenlægningseffekter*). Hvad angår sidstnævnte, er en kommunesammenlægning en kompleks proces, hvor en række kommunale karakteristika ændrer sig, blandt andet som følge af reorganiseringen af de politiske og administrative systemer og harmoniseringen af de kommunale serviceydelser, hvilket potentielt også kan påvirke borgernes syn på lokaldemokratiet.

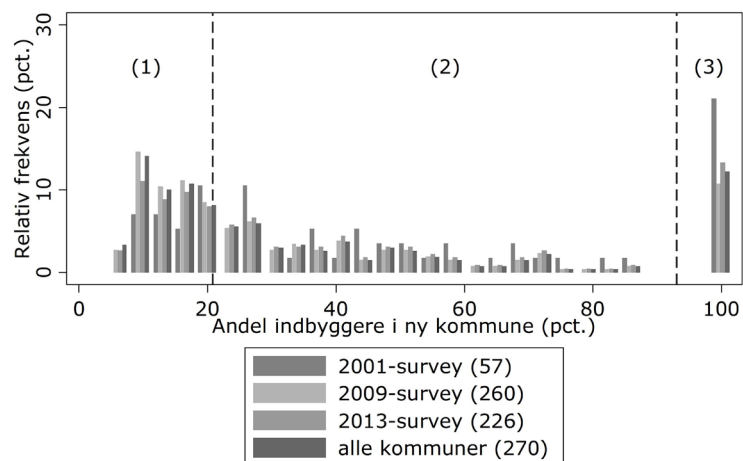
For at råde bod på dette anvendes to yderligere identifikationsstrategier. I den anden strategi anvendes en – stadigvæk relativt simpel – kategorisk gruppeinddeling, hvor problemet med andre sammenlægningseffekter håndteres ved at introducere en ekstra sammenligningsgruppe (samme tilgang bruges fx af Hansens, 2013). Gruppen fremkommer ved at underopdele de sammenlagte kommuner i en gruppe, der oplever en relativt stor stigning i kommune-størrelse (fremover omtalt som småbrødre i sammenlægningerne), og en gruppe der oplever en relativt lille stigning (storebrødre). Som skæringspunkt anvendes medianen for andelen af indbyggere i den ny kommune. Fordi både småbrødre og storebrødre oplever en sammenlægningsproces, holdes dette konstant, mens stigningen i indbyggertallet varieres. Ved at estimere den kausale effekt som forskellen mellem småbrødre og storebrødre får vi dermed et mere retvisende estimat i forhold til den tidligere eksemplificerede effekt. Til eksempel beregnes den kortsigtede, toårige effekt som $(O_8 - O_5) - (O_7 - O_4)$.

I den tredje identifikationsstrategi rådes der bod på begge førnævnte svagheder. Her anvender vi et intervallskaleret mål for stigningen i kommune-størrelse: Den relative ændring i indbyggertallet fra den tidligere kommune i 2006 til indbyggertallet i den nye kommune i 2007, udtrykt i pct. Samtidig begrænses analysen til respondenter bosat i sammenlagte kommuner, således at vi

kun medtager dem, der har oplevet en sammenlægningsproces, hvormed andre sammenlægningseffekter holdes konstante.

Af metodiske årsager måles stigningen i indbyggertallet som den tidligere kommunes andel af den nye kommunes indbyggertal. Dette mål udtrykker den relative stigning i kommunernes indbyggertal. En andel på fx 25 pct. afspejler en firedobling af indbyggertallet. Variationen i stigningerne i kommunestørrelse er illustreret i figur 2. Som det fremgår, er der en stor variation i, hvor meget indbyggertallet stiger: Blandt de sammenlagte kommuner varierer andelen mellem ca. 5 pct. (en 20-dobling) til ca. 85 pct. (en stigning på ca. en sjettedel) med en median på 27 pct. Endvidere er variationen i kommunestørrelse relativt ens i de tre surveys, både indbyrdes og i forhold til populationen.

Figur 2. Histogram af andel indbyggere i stikprøver og population

Note: Opdelingen i tre felter afspejler småbrødre (1), storebrødre (2) og fortsættende kommuner (3). Oplyst i parenteser er antallet af kommuner i stikprøver/population.

Lokaldemokratiets tilstand måles ved hjælp af en række indikatorer, og for hver af disse indikatorer y estimeres en lineær regressionsmodel.² For den første identifikationsstrategi er regressionsfunktionen:

$$y = \alpha + \beta_1 S_{2009} + \beta_2 S_{2013} + \beta_3 \text{sammenlagt} + \beta_4 S_{2009} \cdot \text{sammenlagt} + \beta_5 S_{2013} \cdot \text{sammenlagt} + \varepsilon$$

For det første er variabelen S_{2009} en dummy-variabel med værdien 1 for respondenter i 2009-surveyen og ellers værdien 0, og S_{2013} er en tilsvarende dummy-variabel for 2013-surveyen. β_1 og β_2 er estimater af ændringen i gen-

nemsnittet på y for respondenter bosat i de fortsættende kommuner fra 2001 til henholdsvis 2009 og 2013. Disse estimater afspejler derfor ændringer over tid, som ikke kan tilskrives kommunesammenlægningerne. For det andet er sammenlagt en dummyvariabel med værdien 1 for respondenter bosat i sammenlagte kommuner, og værdien 0 for respondenter bosat i fortsættende kommuner. β_3 er estimatet af den gennemsnitlige forskel på y mellem de sammenlagte og fortsættende kommuner, initialt i 2001. Slutteligt medtages to-vejsinteraktioner mellem sidstnævnte og de to foregående dummyvariable. β_4 samt β_5 er DiD-estimerne af den kausale effekt på kort sigt (i 2009, to år efter sammenlægningerne) og længere sigt (i 2013, seks år efter). Estimerne er lig med den gennemsnitlige effekt af at blive sammenlagt for borgere bosat i de sammenlagte kommuner. Regressionsfunktionerne for den anden og tredje identifikationsstrategi er analoge til funktionen ovenfor.

For at tage højde for forskelle i sammensætningen af de tre surveys, som udgør puljedatasættet, kontrolleres der i alle analyser for køn, alder og hvor længe man har boet i kommunen (på sin nuværende adresse i 2013-surveyen). Det supplerende materiale (tilgængeligt på www.politica.dk) indeholder operationaliseringer og deskriptiv statistik på alle variable samt det fulde regressionsoutput til modellerne omtalt i næste afsnit.

Stigningerne i kommunestørrelse og lokaldemokratiet

Resultaterne af de empiriske analyser fremgår af tabel 2. For at lette fortolkningen af resultaterne er forudsagte gennemsnit for alle afhængige variable illustreret i figur 3. Hvad angår borgernes *sociale relationer og orienteringer*, ser vi i figur 3a for *aktiviteten i det lokale foreningsliv*, at der i 2001 – før sammenlægningerne – er klare niveauforskelle i den gennemsnitlige aktivitet mellem de fortsættende og sammenlagte kommuner. Endvidere falder det gennemsnitlige aktivitetsniveau over tidsperioden, også i de fortsættende kommuner. Dette bringer os til DiD-estimerne, og som vi kan se i tabel 2, er der ikke belæg for, at aktiviteten i det lokale foreningsliv har ændret sig systematisk med stigningerne i kommunernes indbyggertal skabt af sammenlægningerne – hverken på kort eller på længere sigt (to og seks år efter sammenlægningerne): Når der sondres mellem fortsættende og sammenlagte kommuner, er estimatet af den kausale effekt negativ som forventet, men praktisk og statistisk insignifikant. Opdeles de sammenlagte kommuner dernæst i småbrødre og storebrødre, er effekten for begge stadig insignifikant på kort sigt; men på længere sigt er effekten stærkere, og som forventet klart stærkest i småbrødrene, hvor den også er svagt statistisk signifikant ($p = 0,082$). Dette mønster fremgår også klart af figur 3a. Estimeres effekten som forskellen mellem småbrødrene og storebrød-

Table 2. DiD-estimer fra de tre identifikationsstrategier

	I. Sociale relationer og orienteringer		II. Politiske kompetencer og orienteringer		III. Politiske holdninger og adfærd	
	Aktiv i foreningsliv	Affektiv tilknytning	Politisk selvtillid	Politisk interesse	Politisk tillid	Stemme ved valg
Identitetsstrategi 1: fortsættende vs. sammenlagt						
Sammenlagt x 2009	-1,08(4,16)	-0,71(2,49)	0,87(1,55)	2,18(1,77)	-3,45(2,38)	0,52(1,36)
Sammenlagt x 2013	-7,04(5,04)	-0,27(3,70)	-0,60(3,70)	-0,60(2,18)	-3,26(2,85)	1,41(2,06)
Identitetsstrategi 2: fortsættende vs. småbrødre/storebrødre						
Småbrødre	-0,61(5,38)	-4,21(2,69)	-0,48(1,72)	2,80(2,17)	-4,37*(2,63)	1,31(1,61)
Storebrødre	-0,90(4,22)	0,09(2,56)	1,31(1,68)	2,00(1,87)	-2,95(2,63)	0,20(1,42)
Forskel småbrødre og storebrødre ^a	0,29(4,29)	-4,30*** (1,64)	-1,80(1,43)	0,80(1,86)	-1,42(2,48)	1,11(1,25)
Sammenlagt x 2013						
Småbrødre	-10,89*(6,24)	-3,92(4,20)	-2,73(2,66)	1,18(3,33)	-5,63*(3,32)	1,22(2,67)
Storebrødre	-5,36(5,30)	1,29(3,81)	0,33(2,30)	0,71(2,62)	-2,23(3,11)	1,47(2,16)
Forskel småbrødre og storebrødre ^a	-5,52(5,35)	-5,21*(2,93)	-3,06(2,27)	0,47(3,10)	-3,40(3,04)	-0,25(2,37)
Identitetsstrategi 3: befolkningsandel i sammenlægning						
Andel x 2009	-0,06(0,08)	0,12*** (0,04)	-0,01(0,04)	-0,03(0,04)	0,07(0,06)	-0,02(0,03)
Andel x 2013	0,04(0,10)	0,14** (0,06)	0,05(0,05)	-0,03(0,06)	0,01(0,07)	0,03(0,04)
Antal observationer i identifikationsstrategi 1 & 2/3	6.302/4.415	6.426/4.511	6.786/4.844	7.338/5.237	4.376/3.104	7.291/5.202

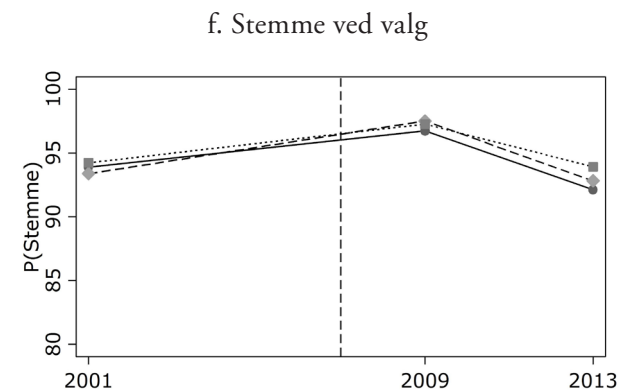
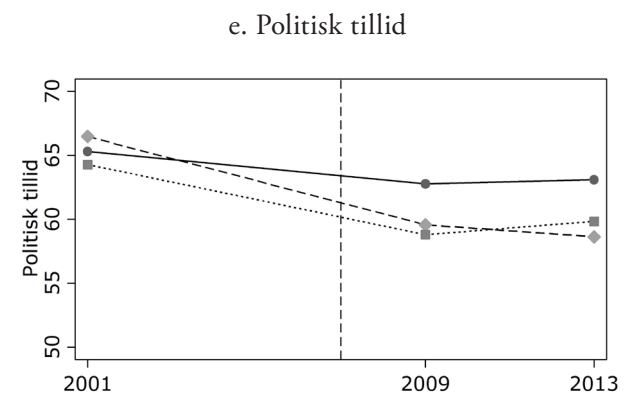
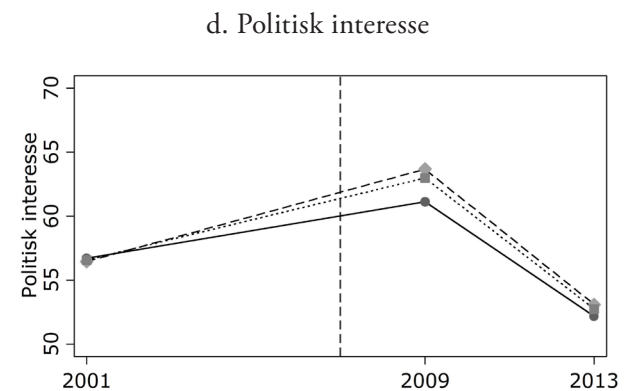
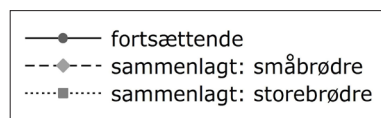
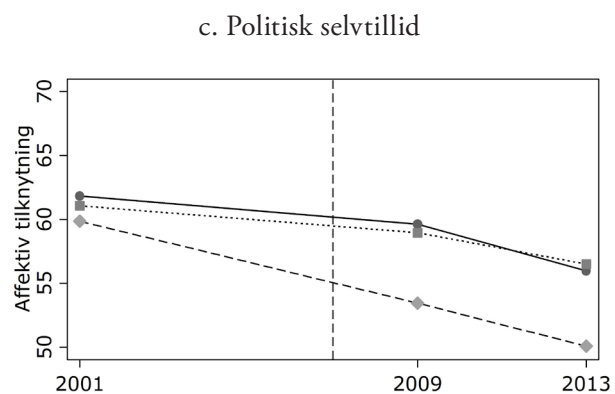
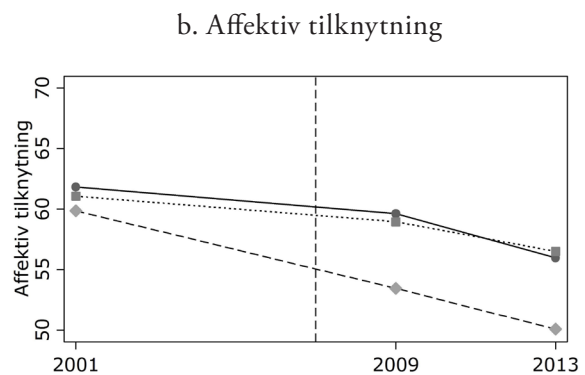
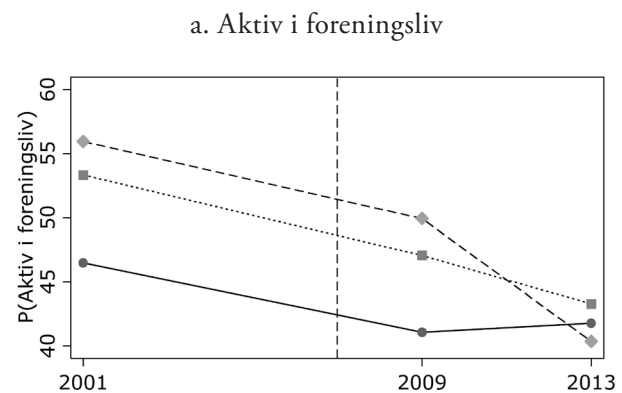
Noter: Rapporten er ustandardiserede DiD-estimer med standardfej i parenteser (korrigeret for klynger på kommuneniveau) fra lineære regressioner, hvor der kontrolleres for køn, alder og antal år man har boet i kommunen. I strategi 1 og 2 er referencekategorien respondenter bosat i de fortsættende kommuner i 2001. I strategi 3 indgår kun respondenter fra de sammenlagte kommuner, og her er referencekategorien respondenter i 2001. Note 1: Forskel i estimer for småbrødre og storebrødre. Det fulde regressionsoutput til alle modeller forefindes i det supplerende materiale. *: Signifikant på 10 pct.-niveau; **: Signifikant på 5 pct.-niveau; ***: Signifikant på 1 pct.-niveau.

rene – for at adskille effekten af kommunestørrelse fra andre sammenlægnings-effekter – halveres effekten dog og bliver statistisk insignifikant, hvilket taler imod en størrelseseffekt. Slutteligt, i det tredje design, ser vi, at den relative stigning i indbyggertallet ikke har nogen signifikant effekt på aktivitetsniveauet i det lokale foreningsliv.

Hvad angår borgernes *affektive tilknytning til kommunen*, ser vi i figur 3b, at den gennemsnitlige tilknytning i 2001 er på samme niveau i de fortsættende og sammenlagte kommuner. Over tidsperioden falder niveauet en smule i de fortsættende kommuner og storebrødrene men noget mere i småbrødrene som forventet. Her finder vi belæg for en systematisk sammenhæng med stigningerne i kommunernes indbyggertal skabt af sammenlægningerne – på kort såvel som på længere sigt: Sondres der mellem de fortsættende og sammenlagte kommuner er den estimerede kausale effekt negativ men igen praktisk og statistisk insignifikant. Når de sammenlagte kommuner opdeles i småbrødre og storebrødre, ser vi dog, at der som forventet er en klar negativ effekt for småbrødrene men ikke for storebrødrene. Estimeres effekten som forskellen mellem småbrødrene og storebrødrene er effekten statistisk signifikant på kort sigt og svagt signifikant på længere sigt, hvilket taler for en størrelseseffekt. Slutteligt har den relative stigning i indbyggertallet som forventet en positiv og statistisk signifikant effekt, således at jo større relativ stigning, jo mere reduceres den gennemsnitlige affektive tilknytning. Effekten er dog ikke særligt stærk, og svarer til en stigning på ca. et point i graden af tilknytning (målt på en skala fra 0 til 100) for en stigning på 10 pct. i andel indbyggere.

For borgernes *politiske kompetencer og orienteringer*, er der ikke belæg for, at borgernes *lokalpolitiske selvtillid* har ændret sig systematisk med stigningerne i kommunernes indbyggertal. Niveauet af selvtillid i 2001 er ret ens i de fortsættende og de sammenlagte kommuner, jf. figur 3c. Over tidsperioden falder niveauet en smule for de fortsættende kommuner i 2013, og lidt mere for de sammenlagte. Ser vi på DiD-estimerne er den estimerede kausale effekt praktisk og statistisk insignifikant (med skiftende fortegn), når der sondres mellem de fortsættende og sammenlagte kommuner. Når de sammenlagte kommuner opdeles i småbrødre og storebrødre er der dog en negativ effekt, hvilket også fremgår af figur 3c, om end den er statistisk insignifikant. Slutteligt ser vi også, at den relative stigning i indbyggertallet ikke har en signifikant effekt på borgernes lokalpolitiske selvtillid. Indikatorerne for politisk selvtillid er også undersøgt hver for sig, for at få et mere nuanceret billede af udviklingen i selvtilliden og af metodiske årsager (lav reliabilitet og målvaliditet, jf. det supplerende materiale). For evnen til henholdsvis at *forstå og handle i lokalpolitik* er der heller ikke belæg for en systematisk sammenhæng med stigningerne

Figur 3a-f. Forudsagte gennemsnit på afhængige variable for fortsættende og sammenlagte kommuner (småbrødre, storebrødre)

Note: Illustreret er forudsagte gennemsnit på afhængige variable estimeret fra de lineære regressioner af den anden identifikationsstrategi, for en midaldrende (40-55 årig) mand som har boet i sin kommune mellem 10 og 19 år. Den stiplede linje markerer tidspunktet for kommunesammenlægningerne (2007).

i kommunernes indbyggertal. I forhold til *hvor godt informeret man føler sig om lokalpolitik* (målt på en 1-5 skala), er der i 2009 en statistisk signifikant, svag positiv effekt for den relative stigning i indbyggertallet, således at borgere gennemsnitligt føler sig mindre godt informeret, jo mere indbyggertallet stiger ($b = 0,026$ for en stigning på 10 pct. i andel indbyggere; $p = 0,07$).

Hvad angår borgernes *politiske interesse*, finder vi ikke belæg for, at det har ændret sig systematisk i takt med stigningerne i kommunernes indbyggertal. Der er ikke de store forskelle i det gennemsnitlige niveau af interesse i 2001, mens niveauet ændrer sig en del over tidsperioden i både de fortsættende og sammenlagte kommuner. Estimerne af den kausale effekt er imidlertid praktisk og statistisk insignifikante, hvilket også fremgår tydeligt af figur 3d.

Når det kommer til borgernes *politiske holdninger og adfærd*, er der til dels belæg for, at *borgernes lokalpolitiske tillid* (målt på en skala fra 0 til 100) har ændret sig systematisk med stigningerne i kommunernes indbyggertal: Først og fremmest er der jf. figur 3e ikke de store forskelle i den gennemsnitlige tillid i 2001, og over tidsperioden falder niveauet mest i de sammenlagte kommuner, særligt i småbrødrene (som forventet). Sondres der mellem fortsættende og sammenlagte kommuner, er estimerne af den kausale effekt negativ, men praktisk og statistisk insignifikant. Når de sammenlagte kommuner opdeles i småbrødre og storebrødre, er den negative effekt dog stærkere og svagt statistisk signifikant for småbrødrene, både på kort og længere sigt, hvilket også fremgår af figur 3e; men effekten bliver insignifikant, når den estimeres som forskellen mellem småbrødre og storebrødre. Endvidere har den relative stigning i indbyggertallet ikke nogen signifikant effekt på borgernes lokalpolitiske tillid.

Indikatorerne for politisk tillid er også undersøgt hver for sig. Vi finder her belæg for, at borgernes vurdering af *politikernes lydhørhed* har ændret sig systematisk med stigningerne i indbyggertal, hvilket dog ikke gælder deres *kompetence* eller *integritet*. For lydhørheden er effekten af den relative stigning i indbyggertallet dog svag og svarer til en stigning på omkring halvandet point for en stigning på 10 pct. i andel indbyggere ($b = 1,62/1,32$ for en stigning på 10 pct. i andel indbyggere. I 2009/2013; $p = 0,002/0,034$). Endvidere falder niveauet af lydhørhed ganske meget – også i de fortsættende kommuner over tidsperioden.

I forhold til borgernes *valgdeltagelse* (målt som borgernes villighed til at stemme hvis der blev afholdt kommunalvalg i morgen), fremgår det klart af figur 3f, at den gennemsnitlige valgdeltagelse er meget ens i 2001, og at den udvikler sig ensartet over tidsperioden. Vi finder heller ikke belæg for, at valgdeltagelsen har ændret sig systematisk med stigningerne i kommunernes indbyggertal skabt af sammenlægningerne³: Estimerne af den kausale effekt er

praktisk og statistisk insignifikante, og manglen på en effekt fremgår også klart af figur 3f.⁴

Diskussion og konklusion

Vores analyser viser, at borgernes vurdering af deres lokaldemokrati er meget robust over for ændringer i størrelsen på det lokale politiske system. Der er ikke belæg for at hævde, at borgernes lokalpolitiske selvtillid eller politiske interesse er blevet systematisk påvirket af stigningerne i kommunernes indbyggertal. Ligeledes kan der ikke konstateres nogen systematiske ændringer i borgernes vurdering af lokalpolitikernes integritet, lokalpolitikernes kompetence, borgernes valgdeltagelse eller borgernes engagement i det lokale foreningsliv. Vores analyser finder dog noget belæg for, at borgernes affektive tilknytning til deres kommune har ændret sig systematisk, og lige så med hvor godt borgerne føler sig informeret om lokalpolitik samt borgernes vurdering af politikernes lydhørhed – om end der er tale om svage effekter.

Der er dog en række forbehold ved den empiriske analyse. For det første baserer analysen sig på et puljedatasæt bestående af tre forskellige tværsnitssurveys, som er forskellige fra hinanden på en række punkter. De tre surveys er dog stadig nogenlunde ens i deres sammensætning med hensyn til køn, alder, uddannelse og hvor længe man har boet i kommunen. For det andet er der forskel på nogle af spørgsmålsformuleringerne i de tre surveys – særligt for engagementet i det lokale foreningsliv. Endvidere kan der være problemer med målefejl som følge af, at der er tale om selvrapporterede data – ikke mindst for valgdeltagelse. Slutteligt bliver det mere vanskeligt at måle en størrelseseffekt som følge af sammenlægninger, jo længere tid der går, hvilket særligt vedrører 2013-surveyen. I den forbindelse viser analyserne også, at der for nogle af indikatorerne på lokaldemokratiets tilstand sker større ændringer over tidsperioden, som ikke kan tilskrives ændringerne i kommunestørrelse. Herunder kan vi ikke vide, om respondenternes holdninger i 2013-surveyen er udtryk for en mere langsigtet størrelseseffekt, eller om de også er påvirket af kommunernes og borgernes reaktioner på den forøgede kommunestørrelse i perioden efter 2007.⁵ Dette kan ikke undersøges nærmere her, men må overlades til fremtidige studier af den samme population eller andre populationer.

Vores overordnede konklusion er – med disse metodiske forbehold in mente – at der ikke er en klar sammenhæng mellem kommunestørrelse og borgerens opfattelse af lokaldemokratiet på kortere eller på lidt længere sigt. Dette bekræfter Kjær og Mouritzens overordnede konklusion fra deres omfattende undersøgelse af sammenhængen mellem kommunestørrelse og lokaldemokratiet i Danmark: ”Store kommuner er ikke mindre demokratiske end små” (2003:

193; se også Denters et al., 2014: 14). Nylige studier har vist, at de større kommuner skabt af sammenlægningerne til en vis grad har fået forbedret deres økonomi på grund af administrative stordriftsfordele, og som følge heraf er borgernes tilfredshed med kommunen og det kommunalpolitiske styre steget (Monkerud og Sørensen, 2010; Houlberg, 2011; Blom-Hansen, Houlberg og Serritzlew, 2014). Teoretisk kunne man derfor forvente, at denne forøgede outputlegitimitet ville resultere i positive effekter på borgernes opfattelse af lokaldemokratiet. Vores resultater bekræfter imidlertid ikke dette billede, og på den baggrund synes der at være grund til forskningsmæssigt at få nuanceret forestillingerne om outputlegitimitet i lokalpolitiske systemer.

Hvad angår eksisterende studier af kommunesammenlægningerne i 2007, stemmer vores resultater for lokalpolitisk tillid overens med Hansen (2013). Resultaterne stemmer dog ikke overens med Lassen og Serritzlews (2011) studie, som finder en negativ sammenhæng mellem borgernes selvtillid og stigningen i indbyggertallet som følge af kommunesammenlægningerne i 2007. Der kan være flere årsager til denne diskrepans, herunder forskelle i operationaliseringen af lokalpolitisk tillid, og at Lassen og Serritzlews efter-måling er foretaget kun et år efter sammenlægningernes gennemførelse.

Ønsket med kommunalreformen var at skabe en mere tidssvarende kommunalstruktur. Der var derfor et stort politisk pres på Strukturkommissionen, og som følge heraf kan der argumenteres for, at modsætningen mellem effektivitetshensyn og demokratiske hensyn blev nedtonet af Strukturkommissionen, som fastslog, at "lokaldemokratiet i større kommuner er ligeså velfungerende som i små" (2004: 11); og at det i øvrigt ikke var muligt at vurdere, om tidligere erfaringer med kommunistørrelse og lokaldemokrati kunne overføres til nye sammenlagte kommuner. I debatten forud for iværksættelsen af kommunalreformen blev der i høj grad sat spørgsmålstejn ved dette. For eksempel konkluderede Juul-Madsen og Skou, at "Strukturkommissionens konklusion om, at der ikke er nogen sammenhæng mellem kommunistørrelse og lokaldemokrati er fejlagtig, og at kommunesammenlægningerne vil kunne betyde, at lokaldemokratiet svækkes" (2006: 59). Som vores analyser viser, så tyder meget imidlertid på, at borgernes vurdering af deres lokaldemokrati er mere robust over for ændringer i kommunistørrelsen – på kortere og på lidt længere sigt.

Noter

1. For at identificere gruppen, som en given respondent indgår i, er det nødvendigt først at identificere dennes bopælskommune før sammenlægningernes ikrafttræden den 1. januar 2007. I de to efter-målinger spørges respondenterne om, hvilken kommune han/hun var bosat i, før sammenlægningerne trådte i kraft.

2. Lineær regression anvendes også, når den afhængige variabel er dikotom jf. Hellevik (2009). For dikotome – og ordinale – afhængige variable omtaler vi dog også resultater fra logistiske regressioner.
3. Det skal her bemærkes, at der er begrænset variation i sandsynligheden for at stemme, da kun relativt få svarer, at de helt sikkert ikke eller sandsynligvis ikke ville stemme (6 pct. i 2001, 2½ pct. i 2009 og 9½ pct. i 2013).
4. De empiriske resultaters robusthed er undersøgt ved at estimere modellerne med andre estimationsmetoder (robust regression, binær eller ordinal logistisk regression), med heteroscedasticitetsrobuste standardfejl, med udeladelse af respondenter bosat i kommuner hvor der blev afholdt folkeafstemninger, med udeladelse af de oversamplede grupper i 2013-surveyen og endelig med kontrol for uddannelse (sidstnævnte i en model estimeret for kun 2001- og 2009-surveyen). Overordnet er resultaterne meget lig hovedresultaterne i tabel 2, og kun udeladelse af kommuner med folkeafstemninger resulterer i nævneværdige ændringer: (a) for *affektiv tilknytning* bliver forskellen mellem småbrødre og storebrødre i 2013 praktisk og statistisk insignifikant ($b = -2,83$; $p = 0,40$); og effekten af andel indbyggere i 2013 bliver svagt signifikant ($b = 1,06$ for en stigning på 10 pct.; $p = 0,09$); (b) for *hvor godt informeret man føler sig om lokalpolitik* bliver effekten af andel indbyggere i 2009 statistisk insignifikant ($b = 0,014$ for en stigning på 10 pct.; $p = 0,30$) og (c) for *politikernes lydhørhed* bliver effekten af andel indbyggere i 2013 svagt signifikant ($b = 1,16$ for en stigning på 10 pct.; $p = 0,08$).
5. Et eksempel på dette er Bhatti, Olsen og Pedersen (2011), som viser, at sammenlagte kommuner i høj grad prioriterede oprettelsen af borgerservicecentre for at demonstrere kommunal nærhed til borgerne, og at dette forhold i perioden 2007-2013 kan have medvirket til at modvirke de negative konsekvenser af kommunesammenlægningerne og den øgede kommunistørrelse.

Litteratur

- Acock, Alan, Harold D. Clarke og Marianne C. Stewart (1985). A new model for old measures: a covariance structure analysis of political efficacy. *Journal of Politics* 47 (4): 1062-1084.
- Bhatti, Yosef og Kasper Møller Hansen (2010). Kommunalreformens betydning for den kommunale valgdeltagelse. *Tidsskriftet Politik* 13 (3): 6-16.
- Bhatti, Yosef og Kasper Møller Hansen (2011). Who 'marries' whom? The influence of societal connectedness, economic and political homogeneity, and population size on jurisdictional consolidations. *European Journal of Political Research* 50 (2): 212-238.

- Bhatti, Yosef, Asmus Leth Olsen og Lene Holm Pedersen (2011). Keeping the lights on: citizen service centers in municipal amalgamations. *Administration in Social Work* 35 (1): 3-19.
- Blom-Hansen, Jens, Jørgen Elklit og Søren Serritzlew (2006). *Kommunalreformens konsekvenser*. Aarhus: Academica.
- Blom-Hansen, Jens, Kurt Houllberg og Søren Serritzlew (2014). Size, democracy, and the economic costs of running the political system. *American Journal of Political Science* 58 (4): 790-803.
- Blom-Hansen, Jens og Søren Serritzlew (2014). Endogenitet og eksperimenter – forskningsdesignet som løsning. *Politica* 46 (1): 5-23.
- Boedeltje, Mijke og Juul Cornips (2004). Input and output legitimacy in interactive governance (No. NIG2-01). NIG Annual Work Conference 2004.
- Dahl, Robert A. og Edward R. Tufte (1973). *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Denters, Bas, Michael Goldsmith, Andreas Ladner, Poul Erik Mouritzen og Lawrence E. Rose (2014). *Size and Local Democracy*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Hansen, Sune Welling (2013). Polity size and local political trust: a quasi-experiment using municipal mergers in Denmark. *Scandinavian Political Studies* 36 (1): 43-66.
- Hansen, Sune Welling (2015). The democratic costs of size: how increasing size affects citizen satisfaction with local government. *Political Studies* 63 (2): 373-389.
- Hansen, Tore (2003). Lokal forankring og politisk deltagelse, pp 15-30 i Kommunenes Sentralforbund (red.), *Er sammenslutning av kommuner svaret på Kommune-Norges utfordringer?* Oslo: Kommuneforlaget.
- Hellevik, Ottar (2009). Linear versus logistic regression when the dependent variable is a dichotomy. *Quality & Quantity* 43 (1): 59-74.
- Hjelmar, Ulf og Sune Welling Hansen (2013a). *Lokalpolitik og borgere. Resultater fra en borgerundersøgelse om deltagelse, kendskab, holdninger og ønsker til lokaldemokratiet*. København: KORA.
- Hjelmar, Ulf og Sune Welling Hansen (2013b). *Lokalpolitik og borgere. Bilagsrapport*. København: KORA.
- Houllberg, Kurt (2011). Administrative stordriftsfordele ved kommunalreformen i Danmark: sandede eller tilsandede. *Scandinavian Journal of Public Administration* 15 (1): 41-61.
- Juul-Madsen, Lene og Mette Haugaard Skou (2006). Kan man lægge kommuner sammen uden omkostninger for lokaldemokratiet?, pp. 37-62 i Jens Blom-Hansen, Jørgen Elklit og Søren Serritzlew (red.), *Kommunalreformens konsekvenser*. Aarhus: Academica.
- Kjær, Ulrik og Poul Erik Mouritzen (2003). *Kommunestørrelse og lokalt demokrati*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Kjær, Ulrik, Ulf Hjelmar og Asmus Leth Olsen (2010). Municipal Amalgamations and the democratic functioning of local councils: the case of the Danish 2007 Structural Reform. *Local Government Studies* 36 (4): 569-585.
- Kraaykamp, Gerbert, Marcel van Dam og Theo Toonen (2001). Institutional change and political participation: the effects of municipal amalgamation on local electoral turnout in the Netherlands. *Acta Politica* 36 (4): 402-418.
- Lassen, David Dreyer og Søren Serritzlew (2010). Kommunalreformen og lokalpolitisk effektivitetsfølelse. *Politica* 42 (2): 145-162.
- Lassen, David Dreyer og Søren Serritzlew (2011). Jurisdiction size and local democracy: evidence on internal political efficacy from large-scale municipal reform. *American Political Science Review* 105 (2): 238-258.
- Levinsen, Klaus (2003). Interessen for kommunalpolitik, pp 84-93 i Ulrik Kjær og Poul Erik Mouritzen (red.), *Kommunestørrelse og lokalt demokrati*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Lolle, Henrik (2003). Kommunalpolitisk selvtilid, pp 162-176 i Ulrik Kjær og Poul Erik Mouritzen (red.), *Kommunestørrelse og lokalt demokrati*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Martins, M. R. (1995). Size of municipalities, efficiency, and citizen participation: a cross-European perspective. *Environment and Planning C: Government and Policy* 13(4): 441-58.
- Meyer, Bruce D. (1995). Natural and quasi-experiments in economics. *Journal of Business and Economic Statistics* 13 (2): 151-61.
- Monkerud, Lars Chr. og Rune J. Sørensen (2010). Smått og godt? Kommunestørrelse, ressourcer og tilfredshed med det kommunale tjenestetilbudet. *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 26 (4): 265-295.
- Mouritzen, Poul Erik (1989). City size and citizens' satisfaction: two competing theories revisited. *European Journal of Political Research* 17 (6): 661-688.
- Mouritzen, Poul Erik (red.) (2006). *Stort er godt. Otte fortællinger om tilblivelsen af de nye kommuner*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Olsen, Asmus Leth (2010). Kommunalreformens konsekvenser: kommunalpolitikernes rolle, borgernes lokaldemokratiske opfattelse og den administrative organisering. *Tidsskriftet Politik* 13 (3): 38-48.
- Regeringen (2004). *Aftale om strukturreform*. København: Indenrigs- og Sundhedsministeriet.
- Nielsen, Thorbjørn Sejr og Christian Vestergaard (2014). Kommunestørrelse og demokrati – effekten af kommunestørrelse på borgernes politiske effektivitetsfølelse. *Politica* 46 (2): 219-236.
- Strukturkommissionen (2004). *Hovedbetænkningen*. København: Indenrigs- og Sundhedsministeriet.

- Verba, Sidney, Norman H. Nie og Jae-on Kim (1971). *The Modes of Democratic Participation: A Cross-national Analysis*. Beverly Hills: Sage.
- Weatherford, S. (1992). Measuring political legitimacy. *American Political Science Review* 86 (1): 149-166.